

RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Veda 1966. 896 s.

SELY: Agender: Bezrod: Potreba a aplikácia neutrálneho gramatického rodu v slovenskom jazyku. 2018. Dostupné na <https://drive.google.com/file/d/0ByQCupCbsPLMY0N6NVprZ1F4VUU/view?fbclid=IwAR1JU3Sz4oRvMgMRUhFXLY-ykudOfbrJzJINj2kh0IPULCMsBRCdMAZA-L24&resourcekey=0-rLEZxraT06N3nxZh29Phwg>. [cit. 31. 3. 2025].

URBANCOVÁ, Lujza: Rodovo vyvážená slovenčina v súčasnej spoločnosti. In: Gender a výzkum, 2023, roč. 24, č. 2, s. 41 – 61.

VALDROVÁ, Jana: „Žena a vědec? To mi nejde dohromady.“ Testy generickeho maskulina v českem jazyce. In: Naše řeč, 2008, roč. 91, č. 1, s. 26 – 38.

VARGICOVIE, Victory: Nebinárna príručka. 2022. Dostupné na <https://drive.google.com/file/d/1cAzhcGQStgebxbQ1CqJCCChlmxOu-7jSe/view>. [cit. 31. 3. 2025].

Hráčstvo, kolegovstvo – pár poznámok k premenám interpretácie vyjadrovania významu hromadnosti (kolektívnosti) pri označovaní osôb

INGRID HRUBANIČOVÁ

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Abstract: The article is based on the needs of counselling practice and deals with the formation of personal collective nouns (personal collectives) ending with the suffix -stvo/-tvo (e.g., žiactvo ‘body of pupils’, hráčstvo ‘group of players’, kolegovstvo ‘colleagueship’, študentstvo ‘student body’, roľníctvo ‘peasantry’, etc.). It mainly addresses issues of users’ linguistic behaviour in cultivating gender-balanced or neutral language and discusses the possibility/impossibility and regularity/irregularity of forming personal collectives in contemporary Slovak, as well as their systemic adequacy, semantics, and pragmatics.

Keywords: personal collectives, word formation, semantic aspect of personal collectives, word-formation productivity, linguistic practice

Článok vznikol v rámci projektu VEGA č. 2/0027/25 Slovník súčasného slovenského jazyka – 8. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum) a projektu VEGA č. 2/0132/24 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe 2.

Úvod

Článok vychádza z potrieb poradenskej praxe a týka sa problematiky utvárania osobných hromadných substantív (osobných kolektív). Súvisí najmä s otázkami jazykového správania používateľov, predovšetkým s kultiváciou rodovo vyváženého či neutrálneho jazyka vo vyjadrovaní, a týka sa možnosti tvorenia osobných kolektív a ich adekvátnosti v rámci jazykového systému. Zaznamenávame na jednej strane žiadosť o návod na tvorenie takýchto substantív:

„V škole používame namiesto *študenti a študentky* výraz *študentstvo*, potom aj *poslucháčstvo* atď. Uvedomil som si, že sa dostávam do fázy, keď pri písaní textov si začínam tvoriť aj svoje vlastné tvary, napr. *hráčstvo*, no nie som si istý, či je to správne. Napr. pod posledným uvedeným som našiel vo vašom slovníku iný význam. Vedeli by ste ma v tejto téme naviesť na správne riešenia?“, na druhej strane postoj sponchybnujúci adekvátnosť utvárania takýchto substantív:

„Na našej univerzite sa nám usadilo nové oslovenie. Nie sme *kolegovia*, ale sme *vážené kolegovstvo*, nie sme *zamestnanci*, ale *zamestnanectvo*. Prosím Vás o zaujatie odborného stanoviska: je takéto oslovenie korektné? Je v súlade s pravidlami slovenského jazyka?“

V postojoch sa odráža jednak úsilie tvoriť osobné kolektíva, jednak pochybnosť, či je takáto slovtvorba adekvátna. Obidve otázky sú odôvodnené a odrážajú pomerne komplikovaný status osobných kolektív tvorených sufixmi *-stvo/-tvo* v súčasnej slovenčine. Citované otázky sú z prostredia škôl a operujú s minimálnou skupinou vžitých osobných kolektív týkajúcich sa tohto prostredia (*žiacstvo, študentstvo*) a výrazov *hráčstvo, kolegovstvo*, z ktorých druhá dvojica výrazov vo význame osobných kolektív nie je nateraz v slovníkoch zachytená. Hoci sa v otázkach priamo nevyjadruje motivácia používania a tvorenia uvedených výrazov, overovanie pýtajúcich sa v poradni môže súvisieť s jazykovou stratégiou uplatňovať rodovo vyváženú alebo rodovo neutrálnu komunikáciu, v rámci ktorej sa v niektorých zdrojoch, inštitucionálnych usmerneniach a príručkách osobné kolektíva (popri iných prostriedkoch) odporúčajú ako efektívny prostriedok na jej dosiahnutie. Úskalím týchto zdrojov môže byť fakt, že sú modelové, všeobecné a pri odporúčaní náhradných vyjadrovacích prostriedkov za generické maskulínium, ktoré sa javí z perspektívy stratégie

inkluzívneho jazyka ako zásadný eliminačný objekt, operujú s opakujúcim sa a veľmi úzkym inventárom príkladov¹. Pri imitačnom prístupe, keď používateľ nehľadá vhodnejšie prostriedky vzhľadom na komunikačnú situáciu a komunikovaný obsah, môže vzniknúť dojem, že od akéhokoľvek substantíva s významom „osoba“ možno pridaním prípony *-stvo/-tvo* utvoriť osobné kolektívum. Rodovo citlivý alebo rodovo inkluzívny jazyk však, domnievame sa, potrebuje štruktúrne omnoho zložitejší register jazykových prostriedkov s nárokmi na syntaktickú, štylistickú a sémantickú stránku a nezabezpečí ho zjednodušená poučka o používaní zdvojených substantív v ženskom aj mužskom rode či ich nahrádzaní osobnými kolektívami. Úsilie o jazyk citlivý voči ľuďom, o ktorých sa vypovedá, nemôže spočívať v „hesle“, expresívne povedané, „zabudnime na generické maskulínium“. Niektoré zložitejšie vetné štruktúry to jednoducho neumožňujú. Ak by sme mechanicky každé generické maskulínium nahradili hromadným označením al. zdvojením výrazov, utvárali by sme druhú krajnosť. Napríklad v prípade, že v neutrálnej vete z informačného portálu vedatechnika.sk *Pamätný list sv. Gorazda udeľuje minister školstva 17. novembra pri príležitosti Medzinárodného dňa študentstva žiakom a študentom všetkých typov a stupňov škôl, občanom Slovenskej republiky, ako aj občanom iných štátnych príslušností, najmä zahraničným Slovákom,*

¹ Napr. *Rodovo neutrálny jazyk v Európskom parlamente* (Európsky parlament 2018, prekladateľ či prekladateľka dokumentu sa neuvádza, dostupné na https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/288153/GNL_Guidelines_SK-original.pdf), kde sa na s. 11 a ď. v rámci časti Osobitné usmernenia pre slovenčinu v bode e) uvádza: „namiesto výrazu v mužskom rode možno použiť abstrahujúce označenia: „osoba“, „osobnosť“, „odborná sila“, „**žiacstvo**“, „**osadenstvo**““; v publikácii *Ako používať rodovo vyvážený jazyk* (Ed. J. Cviková, Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR 2014) sa na s. 25 uvádza podobné konštatovanie s rovnakým príkladom: „namiesto žiakov v pluráli mužského rodu môžeme použiť **hromadné podstatné meno žiacstvo**, podobne ako sa na inom mieste textu používa mládež či rodovo neutrálné deti“; v materiáli *Rodová rovnosť na Univerzite Komenského* sa v rámci odporúčanií *25 tipov na používanie rešpektujúceho a inkluzívneho jazyka* (dostupné na https://uniba.sk/fileadmin/ruk/veda/projekty/Rodova_rovnost_na_UK/Na_stiahnutie/25_tipov_na_pouzivanie_repektujuceho_jazyka.pdf) v bode 11 uvádzajú jazykové prostriedky, ktorými sa možno vyhnúť generickému maskulínu a nahradiť ho a popri zdvojovaní (párovom vyjadrovaní *študenti* a *študentky*, striedaní mužského a ženského rodu sa tu uvádza: „**skupinovými označeniami**: rodovo určený jazyk ako napr. „dámy a páni“, „chlapci a dievčatá“ môžete nahradiť inkluzívnejšími osloveniami ako napr. „vedecká obec“, „čitateľská komunita“, „**zamestnanectvo**“, „pedagogický personál“, „ľudia, ktorí pracujú v oblasti vzdelávania“ a pod., čím zahrniete do komunikácie aj osoby s nebinárnou identitou“.

za mimoriadne výsledky...² odstránime všetky maskulína vo funkcii generickeho maskulína, vznikla by štylisticky príznaková veta uplatňujúca na hierarchicky rovnocenné personálne subjekty štylisticky nerovnocenné lexicálne prostriedky s celkovým silným nádychom odosobneného administratívneho štýlu a s mixom pátosu *Pamätný list sv. Gorazda udeľuje minister al. ministerka školstva/osoba v najvyššej funkcii ministerstva školstva 17. novembra pri príležitosti Medzinárodného dňa študentstva žiactvu a študentstvu všetkých typov a stupňov škôl, občianstvu Slovenskej republiky, ako aj občianstvu iných štátnych príslušností, najmä zahraničnému občianstvu Slovenska/zahranicnej Slovači, za mimoriadne výsledky...*

Zámerom tohto textu nie je vstupovať do diskurzu o rodovo nediskriminačnom jazyku, apelovať na jeho budovanie či naopak, spochybňovať túto stratégiu. Motiváciou je potreba vyjadriť, že vo veciach jazyka, ako aj života vôbec, je potrebné jemné rozlišovanie, rovnako ako sú potrebné aspoň elementárne vedomosti o nástrojoch, ktoré chceme používať (či už sú hmotné, technologické, alebo mentálne).

V niekoľkých poznámkach sa dotkneme témy slovotvorných osobných kolektív v súčasnej slovenčine, ktorá si vyžaduje podrobnejší výskum korpusovými nástrojmi iného charakteru, než máme momentálne k dispozícii (ide o lexikografický softvér SketchEngine a v rámci neho Word list, Word Sketch a Search).

Uvažovaním v tomto texte tému iba otvárame, keďže súčasný podrobnejší opis (slovotvorba, sémantika, frekvencia, neologizácia, štyľové/registrové uplatnenie, používateľské postoje a hodnotenie) týchto jazykových prostriedkov v slovenčine chýba. Nemáme k dispozícii ani sondy do používateľských preferencií a hodnotiacich súdov (sociolingvistika) týkajúcich sa osobných kolektív. Môžeme len predpokladať, že výskumu tejto oblasti lexiky sa nevenuje špeciálna pozornosť preto, že sa **akceptuje a predpokladá trvanie stavu, ako ho opisujú staršie jazykovedné práce** (Buzássyová, 1981, 2010; Horecký – Buzássyová – Bosák, 1989; Dvonč, 2000), **v ktorých sa konštatuje dlhodobý ústup utvárania a po-**

² Ilustratívne citáty v texte, ak nie je uvedené inak, pochádzajú z interného korpusu Omnia Slovaca IV Maior Beta (23.01) [cit. k 19. 4. 2025], ktorý vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim-6.1) a dát z webových korpusov a slúži potrebám pracovníkov JÚEŠ SAV (ďalej korpus).

užívania osobných kolektív v prospech plurálových podôb generického maskulína alebo iných prostriedkov (opisných výrazov, substantív cudzieho pôvodu a pod.). V tejto súvislosti je však zaujímavé uvažovanie K. Buzássyovej z r. 2010 naznačujúce ideologické dôvody utlmenia používania osobných kolektív. K. Buzássyová sa v štúdiu o internacionalizácii lexiky v premenách času sondážne venuje aj analýze reprezentatívnych odborných textov (Buzássyová, 2010, s. 113 – 130). Pri analýze textu sociologičky O. Gyarfášovej *Volby a voliči* z r. 2010³ Buzássyová konštatuje, že autorka (O. Gyarfášová) používa „preferenčne pomenovanie *volič – voliči, voličstvo*, nie termín *elektorát*“ (ibid., s. 127), pričom „častejšie používa formy plurálu substantíva *voliči*, nie hromadné pomenovanie *voličstvo*, hoci aj táto podoba sa tu vyskytuje“ (tamže). K. Buzássyová toto zistenie ďalej komentuje či interpretuje možným ideologickým vplyvom – odklonom od konceptu spoločenskej (socialistickej) kolektívnosti a kolektivizácie, vyhranením sa voči nemu a príklonom k individualizácii: „Môže to svedčiť o tom, že autorkin text v tomto ohľade ešte ‚kopíruje‘ situáciu, ktorú sme opísali v príspevku v r. 1981 (Buzássyová, 1981, s. 18 – 22) ako ústup formy na vyjadrovanie hromadnosti (kolektívnosti) slovtvorným spôsobom (*voličstvo, učiteľstvo* a i.), ktorý ako tendencia paradoxne trval v slovenčine aj v niektorých iných slovanských jazykoch takmer štyridsať rokov, keď sa v spoločnosti preferoval kolektivismus. V Gyarfášovej jazyku sa však už odráža zmenená politická a spoločenská situácia po Novembri 1989, ktorá znamená, že volič má po dlhom čase znova možnosť voliť podľa svojho individuálneho výberu, voľby prestali byť aktom ‚volieb bez voľby‘.“ (tamže) K. Buzássyová tu odkazuje aj na svoje staršie hodnotenie (1981, s. 18 – 22) stavu v slovtvorbe osobných kolektív, v ktorom konštatuje „**pokles produktívnosti slovtvorných prostriedkov na vyjadrenie hromadnosti**“⁴ (ibid., s. 20) a dôvody vidí v a) nahrá-

³ Ide o publikáciu Inštitútu pre verejné otázky *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska*. Eds.: M. Bútorá, M. Kollár, G. Mesežnikov, Z. Bútorová. Bratislava: Kalligram 2010.

⁴ K. Buzássyová tu hovorí o poklese za posledných tridsať rokov, jej štúdia je z r. 1981: „Keď si všimneme napr. v Slovníku slovenského jazyka názvy s gramatickým kvalifikátorom hromadnosti a zamyslíme sa nad ich používaním a frekvenčným zaťažením v súčasnom jazyku, najmä v hovorovej reči a v publicistike, môžeme sa ľahko presvedčiť o tom, že za posledné tridsaťročie má produktívnosť slovtvorných prípon na vyjadrenie významu hromadnosti výrazne klesajúcu tendenciu.“

dzaní osobných kolektív prostým plurálom⁵, akoby potreba vyjadrenia sémantického príznaku súbornosti ustúpila a na vyjadrenie stačí príznak mnohosť, množstvo jednotlivín, b) **dochádza ku kompenzácii sufixálnych prostriedkov na vyjadrenie hromadnosti lexikálnymi prostriedkami, hromadnosť sa vyjadruje analyticky**, „dvoj- alebo viacslvným spojením obsahujúcim nejaké podstatné meno, ktoré má vo svojom lexikálnom význame sémantický komponent hromadnosti, a nejaké prídavné alebo podstatné meno vo funkcii prívlastku“ (*učiteľstvo* → *učitelia/učiteľský zbor*; *spotrebiteľstvo* → *spotrebiteľia/spotrebiteľská verejnosť*; *žiacťvo* → *žiaci/žiacťky kolektív*; *učňovstvo* → *učni/učňovská mládež*) (pozri tamže). Hoci je názor K. Buzássyovej subjektívny a neopiera sa o sociolingvistické sledovanie väčšieho rozsahu, je potrebné registrovať ho.

V súvislosti s našou témou možno povedať, že v súčasnosti žijeme v jazykovom priestore s dvoma protirečiacimi si tendenciami – na jednej strane formálne vyjadrovanie ľudskej kolektivity v podobe osobných kolektív ustupuje ako generačne podmienený opozičný, odmietavý ideový/ideologický postoj po páde spoločenského režimu zakladajúceho sa na koncepte potierania individuality a zdôrazňovania kolektivity a masovosti v prospech individualizovaného plurálu, na druhej strane – takisto generačne podmienene, len inou generáciou – sa individualizovaný plurál odmieta ako diskriminačný prostriedok a apeluje sa na vyjadrovanie súbornej kolektivity prostredníctvom osobných kolektív (a iných prostriedkov). Tento stav sa, samozrejme, časom a jazykovým vývojom môže zmeniť.

Všeobecná charakteristika hromadných podstatných mien

V našej jazykovednej literatúre sa pri téme hromadnosti pri podstatných menách vo všeobecnosti zdôrazňuje **rozlišovanie medzi podstatnými menami s hromadným významom**, ktoré majú singulárové aj plurálové podoby (*mužstvo, družstvo* /v športe/, *spoločenstvo, obecnstvo, zhromaždenie, skupina, tím, kolektív, kolégium, národ, reprezentácia, elita, aristokracia, armáda, vojsko, les, hora, rad* /ľudí/ a i.), a **hromadnými menami** (ko-

⁵ Tendenciu preferovať prostý plurál pred osobným kolektívom konštatuje napr. aj L. Dvonč (2000) pri výraze *moslimovia*, upozorňujúc na ústup používania výrazov *mohamedán, mohamedáni, mohamedánstvo, mohamedanizmus*.

lektíva), ktoré sú slovotvorne, sémanticky al. slovotvorne aj sémanticky ustrojené tak, že majú iba singulárovú podobu (prevažne), ktorou vyjadrujú súhrnnú mnohosť, mnohosť v nerozlišiteľnom celku (*hmyz, vtáctvo, živočíšstvo, včelstvo, listie, ihličie, malinčie, pechota, šľachta, mládež, stárež, duchovenstvo, roľníctvo, služobníctvo, študentstvo, Slovanstvo, Germánstvo, generalita, imigrácia, nervstvo, svalstvo, proletariát, patriciát, junač, mlad', bedač, chudoba* a i.).

Z hľadiska všeobecného významu vyjadrujú kolektíva „**jednosť a mnohosť v nediferencovanej jednote**“ (Ružička a kol., 1966, s. 70), pričom **v popredí je prvok celku a prvok množstva v pozadí**. Keďže kolektíva pomenávajú celok, a nie jednotliviny celku, „**nemôžu vyjadrovať počet jednotlivín, ale len veľkosť, mieru celku**“ (ibid., s. 148).⁶

Kategoriálne kolektíva súvisia s číslom podstatných mien – realizujú sa ako **hromadný singulár** – vyskytujú sa iba v jednotnom čísle, nemajú plurálové podoby, sú nepočítateľné. Táto charakteristika neplatí absolútne, resp. dá sa sledovať utváranie nových významov, v ktorých sa tieto výrazy správajú ako počítateľné mená (*Každý sa staráme o svoje včelstvá zvlášť. – Prepájal som jednotlivé nervstvá v tele medzi sebou. – hlavne ak nepoškodíš svalstvá, alebo šľachy – podporuje svalový masový rast a chráni svalstvá počas telesnej činnosti*). F. Miko (1962, s. 76) túto skutočnosť vystihuje takto: „Pri niektorých kolektívach sa ich rozsah spoločensky ustálil ako istá jednotka. Táto okolnosť dovoľuje ich počítanie a používanie v pl.: *jedno mužstvo – dve mužstvá, dve vojská – vojská, tri včelstvá*. Tento jednotkový plurál (a singulár) je však obmedzený.“

Ďalšie známe zovšeobecnenia o kolektívach ako celku (nielen o osobných) sa týkajú štylistickej hodnoty a používania: „**Kolektíva sa vcelku používajú zriedkavejšie, zväčša ako poetizmy alebo ako výrazová zvláštnosť**“ (tamže) alebo „**Kolektívum obsahuje skrytý odtienok pejoratívnosti alebo melioratívnosti**“ (tamže). Príklady na doloženie týchto charakteristík sa však v Morfológii slovenského jazyka vyberajú zo staršej beletrie s kontextami, ktoré podporujú toto hodnotenie: *Priečelie chrámu je*

⁶ Nekomentujeme tu konštatácie a príklady, ktoré sa už v súčasnosti nechápu ako hromadné podstatné mená, ale ako mená s hromadným významom (*družstvo* – organizovaná jednotka, skupina so spoločnou činnosťou, úlohou; *mužstvo* – organizovaná jednotka, skupina mužov v športe, v armáde a pod. so spoločnou činnosťou, úlohou a iné).

vyzdobené kvietím v črepoch a plechových nádobách. (Kukučín) – *Hupol v priepasť, v oblač vrhnúc žhavý meč.* (Hviezdoslav) – *Žobrač sa tak rozmohla, že denne aspoň traja nocujú v dedine.* (Figuli) – *A tu toľko darebače.* (Figuli) – *Čuší, junač, čuší, slova nepovedá.* (Chalupka).

Stylistickú príznakovosť kolektív konštatuje aj F. Miko (1962, s. 77): „**Kolektívne množstvo je intenzívnejšie ako množstvo vyjadrené bežným plurálom. Preto je kolektívum expresívnejšie: *Toľko chlapstva, toľko sily navôkol, praští svet, rúcajú sa hranice...*** (Urban).“ Miko hovorí o „**skrytej augmentatívnosti kolektíva**“ (tamže), ďalej o **poetickosti** – „Kolektívne množstvo povznáša. Mnoho kolektív má platnosť poetizmu (najmä príležitostné kolektíva)“ (tamže), o **pejoratívnosti** – „Zaradenie do množstva môže byť znehodnocujúce. Je mnoho pejoratívnych kolektív (najmä s príponou -ač)⁷“ (tamže) a o **komickej príchuťi** v niektorých použitíach (ibid., s. 78).

Osobné kolektíva s príponou -stvo/-tvo – vhl'ad do súčasného stavu a) príznakovosť – expresívnosť

Hoci nie každé kolektívum má príznak pejoratívnosti alebo melioratívnosti či príchuť žartovnosti, ironickosti, komickejši a F. Miko sa vo vyššie uvedenom texte opiera o lexiku staršieho dáta, toto vystihnutie je dôležité, pretože expresívne (humorné, ironické, zveličujúce) využitie hromadných mien môžeme sledovať aj dnes, no ide o zriedkavé, okazionálne využitie. Takýto charakter majú napríklad osobné expresívne kolektíva *babstvo, dámstvo*. Ich výskyt v korpuse je minimálny (ide o dva výskyty výrazu *babstvo* a päť výskytov výrazu *dámstvo* v oslovení „pánstvo a dámstvo“, pričom zdrojovým textom je beletria), preto prekvapuje, že obidva výrazy zachytáva Slovník súčasného slovenského jazyka (2006). Zrejme ide o raritné zachytenie expresívneho hromadného mena v rámci kompletného spracovania dvojjvýznamovosti príslušných hesiel: 1. vlastnosti zodpovedajúce babám, ženám, dámam a 2. ženy, baby, dámy ako celok. S podobným využitím, teda

⁷ F. Miko tu naráža na sociálne podfarbené osobné i na neosobné kolektíva s príponou -ač (*bedač, žobrač, darebač, chrapač, ledač, červač, chrobač, bodlač*), ktoré poznáme zo staršej slovenčiny a okrem príznaku pejoratívnosti sú často už zastarané. Takýto charakter majú aj výrazy s inými príponami (*svoloč, otroč* /zastar. – *otroci/, chamrad', bagáž, panština, chudobina, chudoba, žobrota, holota*). Naopak, zjemňujúci charakter majú napríklad kolektíva ako *cháska, čeliadka, jedličie, bodlačie, kamenčie, kričie, smrečie*, čo sa dobre ukáže porovnaním s neutrálnymi alebo pejoratívnymi náprotivkami (*chasa, čel'ad', jedlina, bodlač, kamenie, krovie, smrečina*).

s akousi expresívnou neologizáciou v osobných kolektívach, ktoré tvoria druhý, novší význam pri substantívach primárne označujúcich vlastnosti, sa môžeme stretnúť aj pri iných. Výskyt týchto výrazov v korpuse je minimálny – *rodičovstvo* (rodičia), *ženstvo* (ženy), *papalášstvo* (papaláši), *intelektuálstvo* (intelektuáli), *cirkevnictvo* (cirkevníci):

A to teda nie, milé rodičovstvo! „Ani mi nepoviete, čo sa stalo?“ zadrapol som. (P. Repka, 1988) – *Čas radosti a pokoja (24. december), keď sa všetko ženstvo plahočí ako domový škriatok v kuchyni nad zemiakovým šalátom...* (pikosky.sk, 2021) – *... aj po voľbách treba nadávať, nech si papalášstvo nemyslí, že na 4 roky vyhralo.* (trnava-live.sk, 2015) – *Len tá hrstka bláznivých aktivistiek a aktivistov, komunita bratislavského salónneho intelektuálstva, sa pre každú blbosť vždy žľčovito rozhorčí...* (multikulti.sk, 2010) – *Večer o pol ôsmej sa sišlo dospelé cirkevnictvo v najväčšej sieni našich škôl.* (docplayer.me, 2018)

– zastaranosť al. knižnosť

Kolektívne významy bývajú často knižné alebo zastarané, napr. *chlapstvo* (chlapi), *mužstvo* (muži), *posolstvo* (poslovia), *četníctvo* (četníci), *tvorstvo* (tvory), *božstvo* (bohovia): *S tolkou chuťou cválalo chlapstvo.* (R. Jašík, 1966) – *... všetci sa hlasno smiali, aj žena, ktorá sa predsa len trochu ľakala toľkého chlapstva v izbe.* (F. Švantner, 1966) – *Ale prišiel jeden osudný deň a noc a tu prepadlo sa všetko mužstvo schopné zbrane do zeme...* (čas.sk, 2017) – *Svätopluk vyslal posolstvo k Ludovítovi Nemcovi, ktoré viedol kňaz...* (M. Kučera, 2008) – *SNB pod vedením Noska a bývalou políciou a četníctvom pod vedením agrárnika Černého.* (L. Mňačko, 1958) – *Nebezpečná je vyvolenosť národa. Vyvolený má právo považovať nevyvoleného za menejcenné tvorstvo.* (Salon, 2007) – *Podstatou mnohých náboženských rituálov rôznych kultúr je snaha uzmierniť si rozhnevané božstvo a získať si jeho priazeň.* (milost.sk, 2018)

b) nepríznačné osobné kolektíva s príponou -stvo/-tvo

Osobné kolektíva utvárané sufixáciou – pridaním prípony -stvo/-tvo k N. sg. substantíva s významom „osoba“⁸ a ekvivalentné s N. pl. základového

⁸ V tomto texte sa nevenujeme sémantickým ani inak odvodeným osobným kolektívam (*mládež, stárež, ľud, omladina, mlad, aristokracia, nobilita, šľachta, pechota, ľudstvo, osadenstvo, junač, bedač, chudoba, chudobina, drobizg* a pod.).

slova (*rolník/rolníctvo – roľníci*), ale aj iným typom derivácie (*poddaný – poddanský – poddanstvo*) v slovenčine jestvujú ako stabilné a dlhodobo používané výrazy (pri viacerých môžeme uvažovať aj o prítomnosti/neprítomnosti príznaku knižnosti či historickosti). Možno ich zaradiť do viacerých sémantických skupín.⁹

Najpočetnejšia skupina osobných kolektív, ktorú zachytávame kontinuálne v čase, má všeobecný význam „**spoločenská trieda, vrstva**“ al. „**spoločenská vrstva definovaná pracovnou činnosťou al. inou spoločensky závažnou vlastnosťou**“: *duhovenstvo, zemianstvo, roľníctvo, robotníctvo, maloroľníctvo, remeselníctvo, nevolníctvo, poddanstvo, služobníctvo, dvoranstvo, kupectvo, posolstvo, mešťanstvo, mešťanstvo, študentstvo, žiactvo, zamestnanectvo, agrárníctvo, džentričstvo, mníšstvo, kňazstvo, magnátstvo, junckerstvo, križiactvo, rytierstvo, lordstvo, vyslanectvo, kulactvo, policajstvo, žandárstvo, hasičstvo*.

Menšiu skupinu tvoria osobné kolektíva z oblasti vojenstva – *delostrelectvo, letectvo, námorníctvo, dôstojníctvo, poddôstojníctvo, jazdectvo, križiactvo, rytierstvo, junckerstvo*, kde vo viacerých prípadoch v kolektívnom význame akoby zrastá, resp. nemá ostrú hranicu personálna a nie personálna kolektívita: *ľudský kolektív* \cap *nie ľudský kolektív* (zvieratá, zbrane, zariadenia a pod.) a – ako ukazujú doklady – význam sa môže prekrývať s významom prvej skupiny (spoločenská trieda, vrstva): *Alexander zvrátil počítačový neúspech tým, že využil úzku rovinu, kde jazdectvo zaútočilo na Peržanov sprava a vyvolalo paniku v perzských líniách*. (referaty.atlas.sk, 2018) – *Strelci... zadržovali mohutné francúzske vojsko, kým delostrelectvo a jazdectvo ustúpilo cez most a zaujalo pozície*. (M. Baloghová: Darujem ti úsvit, 2017) – *Nádašdy sa tiež zapojil do reformy rakúskej armády a v Daunovom vojsku už velil celému jazdectvu*. (Týždeň, 2017)

Stabilnú, ale frekvenčne málo zastúpenú skupinu tvoria osobné kolektíva s významom „náboženská, religiózne určená skupina ľudí“ – *katoľičstvo, evanjelictvo, luteránstvo, kresťanstvo, pohanstvo*, ktorá však môže byť hierarchicky nehomogénna al. rozlíšená pôvodom, miestom života (veriaci, hodnostári, vidiecke a mestské kolektívy a pod.): *náboženský*

⁹ Podľa korpusových meraní frekvencie nástrojom SketchEngine – World list, ktorý používame v lexicografii (vyhľadávanie podľa koncovky **tvo*).

kolektív \cap **rozlične podmienená diferenciacia tohto kolektívu**: *Reakcia zo strany katolíctva – vedeného paradoxne švagrom J. Turza, kardinálom Františkom Forgáčom – bola však prudká.* (M. Tkáč: *Pravdivý slovenský príbeh*, 2009) – *I keď intelektuálne kruhy slovenského katolíctva sa okamžite rozčesli na tých, ktorí považujú nový pápežov dokument (či skôr jeho časti) za toxické s potenciálom viesť k zmätku, a na tých, ktorí v pápežovom poslanstve vnímajú presnú reakciu na problém doby.* (www.tkkbs.sk, 2016)

Stabilnú, no malú a frekvenčne rozmanitú skupinu tvoria obyvateľské osobné kolektíva – *obyvateľstvo, praobyvateľstvo, občianstvo, osadníctvo, krajanstvo, Slovanstvo, Maďarstvo, Germánstvo.*

Frekvenčne silno zastúpené sú výrazy *príbuzenstvo, potomstvo* (rodinné kolektíva) a výrazy *poslucháčstvo, diváctvo, čitateľstvo, voličstvo* (kolektíva s významom „verejnosť venujúca sa spoločnej činnosti, záujmu“):

e) nepravidelnosť tvorenia osobných kolektív (hromadných mien) zakončených príponou -stvo/-tvo

Osobné kolektíva s príponou *-stvo/-tvo* – ako vidno aj z naznačených sémantických skupín a príkladov – sa v slovenčine netvorí pravidelne. Pre ich vznik sú dôležitejšie skôr sémantické kritériá (veľký počet individualít plniacich nejakú sociálnu rolu¹⁰) než morfológické. Intuitívne sme sa pokúsili vytypovať niekoľko substantív v rámci súčasných sociálnych rol a veľkého počtu individualít, ktoré príslušnú rolu plnia, od ktorých by sa mohli utvárať osobné kolektíva pomerne jednoducho (sú zakončené na spoluhlásku) – *pacient, doktor, právnik, predavač, zákazník*. Na meranie sme použili nástroj SketchEngine – Search/Word form (napr. *pacientstv.**, *zákazníctv.** a pod.). Hromadný význam sme museli filtrovať ručne, pretože substantíva zakončené na *-stvo/-tvo* sú jednak polysémické, jednak sa tento formant uplatňuje v množstve slovotvorných typov¹¹.

¹⁰ Marcin Wągiel (2021) vyčleňuje v slovanských jazykoch priestorové kolektíva (spatial collectives – *kwiecie*) a sociálne kolektíva (social collectives – *duchowieństwo*).

¹¹ Podľa Ološtiak – Ološtiaková, 2018, s. 113, je sufix *-stvo* tretí najdominantnejší sufix pri substantívach, spoluautori ho označujú ako hyperformant, ktorý „v sebe zahrnuje okrem podoby *-stvo* aj *-tvo* (...) a mnohé morfematické (infixálne) a slovotvorné varianty“ (ibid., s. 109); všetky typy pomenovaní, na ktorých utváraní sa podieľa formant *-stvo*, pozri u Ološtiak – Ivanová (eds.), 2021, s. 542 – 549.

Tabuľka s počtom výskytov prítomnosti personálneho kolektívneho významu pri vytypovaných výrazoch

pacientstvo (pacientstv.*)	1
doktorstvo (doktorstv.*)	0
(právniectv.*)	1
(predavačstv.*)	0
zákazníctvo (zákazníctv.*)	23

d) slovotvorná produktivita prípon *-stvo/-tvo* a polysémickosť substantív zakončených príponou *-stvo/-tvo*

Prítomnosť personálneho kolektívneho významu pri substantívach zakončených príponami *-stvo/-tvo* sa pre dominanciu týchto prípon v slovotvorných procesoch nateraz používanými nástrojmi meria ťažko. Z vytypovaných potenciálnych osobných hromadných mien uvedených v tabuľke v časti c) je relevantný výskyt iba pri podstatnom mene *zákazníctvo*, pričom sme vybrali iba miniatúrnu vzorku potenciálnych substantív.

Záver

Na otázku, či je utváranie osobných slovotvorných kolektív v súlade s pravidlami slovenského jazyka, možno už aj na základe uvedeného pokazu na literatúru stručne odpovedať: áno, je. Koniec-koncov hromadné podstatné mená (rovnako ako napríklad pomnožné podstatné mená) patria k elementárnemu opisu a rozčleneniu podstatných mien už pri výučbe slovenčiny na základnej škole. Ich utváranie nesúvisí ani tak s pravidlami slovenského jazyka v zmysle nejakých zásad, ako je to sformulované v používateľskej otázke (o pravidlách zvykneme hovoriť napr. v súvislosti s pravopisom, tu platí napríklad pravidlo, že vlastné mená sa v slovenčine píše s veľkým začiatočným písmenom, pravidlom sú napríklad aj zákonité hláskové zmeny v slovách za istých podmienok a pod.). Skôr je tu namieste dávať ich do súvislosti so schopnosťou jazyka vyjadrovať rozmanité skutočnosti rozmanitými spôsobmi alebo jednu skutočnosť rozmanitými spôsobmi, alebo vyjadrovať podobné alebo veľmi blízke skutočnosti prostriedkami, ktoré práve dobre poukazujú na ich blízkosť, ako aj rozdielnosť – všetko však kontextuálne podmienené a podmienené aj vzhľadom na zámer hovoriaceho.

Pri tvorení osobných kolektív neplatí pravidelnosť, nemôžeme ku každému uvedenému počítateľnému menu s významom „osoba“ uviesť zároveň aj hromadné meno alebo ho utvoriť nejakou príponou. V prípade *hokejisti, tenisti, kozmopoliti* možno význam hromadnosti dosiahnuť napr. iba opisne – spojením iného osobného kolektíva s označením činnosti (*hráči, hráčky hokeja; hráči, hráčky tenisu*) alebo spojením iného osobného kolektíva s významovo určujúcim adjektívom (*kozmpolitné občianstvo, kozmpolitné obyvateľstvo, hokejoví hráči, tenisové hráčky*). Zároveň však cítime, že výraz nesúci význam hromadnosti nie je celkom v každom prejave ľubovoľne zameniteľný s počítateľným plurálom, že je kontextuálne a štylisticky podmienený. Keď napríklad moderátor hokejového prenosu v rýchлом slede športovej hry chce oznámiť vedúcu pozíciu národného tímu, zrejme povie skôr „*naši hokejisti, hokejistky konečne vedú*“ alebo len „*naši, naše (hráči, hráčky) konečne vedú*“ než „*naše (hokejové) hráčstvo konečne vedie*“. Jeden výskyt osobného kolektíva *hráčstvo* sme však zachytili v blogu: „*Uvidíme, ako sa pochlapí domáce hráčstvo.*“ Inak pri tomto podstatnom mene masívne prevláda význam „hranie hazardných hier; chorobná závislosť od hrania takýchto hier“. Výraz *kolegovstvo* nateraz nezachytávame. Keďže však je veľmi rozšírený hovorový al. expresívny výraz *šéfstvo*, je možné, že sa v budúcnosti presadí aj rovnako príznakový výraz *kolegovstvo*.

LITERATÚRA

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Vyjadrovanie významu hromadnosti (kolektívnosti) v dnešnej slovenčine. In: Kultúra slova, 1981, roč. 15, č. 1, s. 18 – 22.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Vzťah internacionálnych a domácich slov v premenách času. In: Jazykovedný časopis, 2010, roč. 61, č. 2, s. 113 – 130.

DOČEKAL, Mojmir – WAĞIEL, Marcin: Derived collectives in Slavic: Decomposing groups, swarms, and aggregates. Dostupné na https://is.muni.cz/el/1421/podzim2017/OJ591/um/presentation_vienna_md_mw.pdf.

DOČEKAL, Mojmir – WAĞIEL, Marcin (eds.): Formal approaches to number in Slavic and beyonde. (Open Slavic Linguistics 5). Berlin: Language Science Press 2021.DOI: 10.5281/zenodo.5082006.

DVONČ, Ladislav: Sunita – sunnita, šiita. In: Slovenská reč, 2000, roč. 65, č. 5 – 6, s. 350 – 352.

HORECKÝ, Ján: Sústava desubstantívnych substantív v spisovnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1974, roč. 39, č. 3, s. 129 – 136.

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1989. 436 s.

MIKO, František: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1962. 256 s.

PEARSON, Hazel: A New Semantic of Goup Nouns. In: Proceedings of the 28th West Coast Conference on Formal Linguistics. Ed. Mary Byram Washburn et al. Somerville, MA: Cascadia Proceedings Project 2011, s. 160 –168. www.lingref.com, document #2448.

OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina (eds.): Slovník slovotvorných prostriedkov v slovenčine. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2021. 676 s.

OLOŠTIAK, Martin – OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: Morfematika a slovotvorba slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2018. 244 s.

RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

Slovník slovotvorných prostriedkov v slovenčine. Eds.: OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2021. 676 s.

De VRIES, Hanna: Collectiv nouns. In: Cabredo Hofherr, Patricia, and Jenny Doetjes (eds), The Oxford Handbook of Grammatical Number, Oxford Handbooks (2021; online edn, Oxford Academic, 11 Aug. 2021), <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198795858.001.0001>, accessed 27 Mar. 2025.

WAĞIEL, Marcin: Slavic derived collective nouns as spatial and social clusters. In: Formal approaches to number in Slavic and beyond. Eds.: DOČEKAL, Mojmir – WAĞIEL, Marcin. (Open Slavic Linguistics 5). Berlin: Language Science Press 2021, s. 175 – 205.

*Podľa akých noriem prepisujeme z cyriliky vlastné mená?
(Úvaha o rešpektovaní či akceptovaní príslušných paragrafov
Pravidiel slovenského pravopisu)*

IVOR RIPKA
Bratislava

Abstract: The paper presents the relevant sections of the still valid Rules of Slovak Orthography concerning the transcription of proper names from Cyrillic into Latin script, and confronts them with the current practice observed in the media sphere, reflecting the situation in today's highly contingent liberal society. The theoretical considerations are illustrated by several specific examples of the transcription of proper names from Cyrillic.

Keywords: Rules of Slovak Orthography, transcription from other graphic script, Cyrillic, transliteration norms and systems, translation of texts from Cyrillic to Latin, revitalization of component spellings, lack of diacritics